

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

12-son (4-jild)

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 12 (4) - 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2024

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00-TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahammadovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy hodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00-IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafuz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00-FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasi mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00-FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00-YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi

Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Sudyalar oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich - yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00-PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pyedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna - pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00-PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo‘limi psixologik xizmat boshlig‘i.

22.00.00-SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po‘latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00-SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo‘tayeov Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro‘yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo‘yicha ilmiy darajalar bo‘yicha dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil: scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefonlar:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

Turg'unov Sherzod Abduvositovich

FARG'ONA VILOYATI SANOAT KORXONALARINING MODDIY-TEXNIK HOLATI VA ULARNING SANOAT ISHCHILARINING MEHNAT MUHOFAZASIDAGI AHAMIYATI HAQIDA AYRIM FIKR MULOHAZALAR (Farg'ona viloyatida 1950-1970-yillarda chop etilgan vaqtli matbuot nashrlarida e'lon qilingan maqolalar tahlili asosida) 13-19

Qalandarov Hamza Hamroqul o'g'li

SOVET HOKIMIYATINING O'ZBEKISTONDA YURITGAN ATEISTIK SIYOSATI VA XUDOSIZLAR JAMIYATI FAOLIYATI 20-23

Berdiyev Abduvali Abdug'aniyevich

XVIII-XIX ASRLARDA XIVA XONLIGINING ERON VA ROSSIYA BILAN SIYOSIY VA IJTIMOYIY ALOQALARI HAQIDA AYRIM MA'LUMOTLAR 24-32

Соѳуб Раѳноѳ

KAMBAFALLIK VA UNI QISQARTIRISH MUAMMOLARI 33-42

Abdimov Abduvali Abdug'aniyevich

MARKAZIY OSIYO MINTAQASIGA ILMIY QARASHLAR VA KONSEPTUAL MASALALARNING AYRIM JIHLARI 43-48

Toshpulatov Nurbek Boboqul o'g'li

XIX ASR OXIRI – XX ASR BOSHLARIDA SAMARQAND VILOYATI BOZORLARI VA KARVONSAROYLARI TARIXI 49-53

Temirova Munira

ESKI TERMIZ SIMOVKO'ZACHALARI HAQIDA AYRIM MULOHAZALAR 54-58

Sattorova Shahlo

SHAYBONIYLAR DAVRIDA JO'YBOR XO'JALARINING BUNYODKORLIK FAOLIYATI 59-63

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

Yazdonova Saxiba Kurbanovna

KIBERMAKON: TA'LIM, TARBIYA VA IQTISODIY TA'SIR TENDENSIYALARI 64-72

Taniev Ahmadjon Bahromovich

TUРИЗМ, ГЛОБАЛЛАШУВ ВА САВДО: УЛАРНИНГ АТРОФ-МУХИТГА ТАЪСИРИ 73-82

Ходжаниязов Элбек Сардоревич

XORAZM VILOYATI DA TURIZM TRANSPORTI XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH OMILLARI TAHLILI 83-93

Raximov Bahromjon Ibroximovich, Ibrohimova Maqsuda Muhammadjon qizi

O'ZBEK SANOATINING INNOVATSION TARAQQIYOTI VA IQTISODIY O'SISHDAGI ROLI 94-99

Ahmedov Adham Djalolovich

AHOLI BANDLIGINI TA'MINLASHDA FUQAROLARNING O'ZINI O'ZI BOSHQARISH ORGANLARI FAOLIYATINI SAMARALI TASHKIL ETISH 100-105

Ablazov Nurillo Xusanboyevich

QURILISH KORXONALARI DEBITORLIK VA KREDITORLIK QARZLARINI HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH 106-112

<i>Абдурахманов Мухторали</i> ЎУДУДИЙ КЛАСТЕРНИ ШАКЛЛАТИРИШ БОСҚИЧЛАРНИ РИВОЖЛАТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ	113-116
<i>Poshokulova Mohigul</i> BILIMLAR IQTISODIYOTINING ZAMONAVIY SHAKLLARI MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIM TIZIMIDA	117-122
<i>Toxirov Akbarxon Toirxon o'g'li</i> INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH ORQALI KORXONANING IQTISODIY XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH: YANGI IMKONIYATLAR VA TAHIDLAR	123-131
<i>Sayfutdinova Nigina Furkatovna</i> O'ZBEKISTONDA INNOVATSIYALARNI RIVOJLANTIRISH ASOSIY AHAMIYATLARI	132-135
09.00.00 – FALSAFA FANLARI	
<i>Shakarov Oybek Xudoyberdi o'g'li</i> O'ZBEK XALQI ETOSFERASIDA KORRUPTION MUNOSABATLAR PAYDO BO'LISH SABABLARINING FALSAFIY TAHLILI	136-139
<i>Жўрамуродов Нодир Ғайбуллаевич</i> ЖАДИДЛАР ФАЛСАФАСИДА МИЛЛИЙ ҒОЯ, МИЛЛИЙ ЎЗЛИК ВА МИЛЛИЙ ҚАРАШЛАРИНИГ ШАКЛЛАНИШИ	140-144
<i>Sayidova Muhabbat G'afforovna</i> GLOBAL AXBOROTLASHUV TENDENSIYALARINING MILLIY VA MA'NAVIY QADRIYATLARGA TA'SIRI	145-149
<i>Kuraxmedov Azamat Erkinovich</i> SAMARQAND JADIDCHILARINING TURKISTON MA'RIFATPARVARLIK FALSAFASI RIVOJIDA TUTGAN O'RNI	150-153
<i>Umarova Feruza Rozibayevna</i> O'ZBEK XALQI MA'NAVIY MADANIYATI RIVOJLANISHINING ASOSIY XUSUSIYATLARI	154-156
<i>Samijonov Azizbek Ismoiljon o'g'li</i> KIBERXAVFSIZLIKNI TA'MINLASHNING FALSAFIY-KONSEPTUAL TAHLILI	157-161
<i>Begbudieva Parvina Shoxruxovna</i> THE CONTRIBUTION OF MAHMUDHODJA BEHBUDI TO THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF EDUCATION SYSTEM OF TURKESTAN	162-166
<i>Aytbayev Mansurbek Yusupovich</i> MAHMUD AZ-ZAMAXSHARIY AQL-ZAKOVAT TO'G'RISIDA	167-173
<i>Muslimov Sherzod Akbarovich</i> ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR MA'NAVIY MEROSI: JAMIYAT, SIYOSAT VA SHE'RIYAT	174-178
<i>Jantayev Maqsud Ibragimovich</i> MUHAMMAD AL-XORAZMIY: MATEMATIKADAN FALSAFAGACHA BO'LGAN ILMIY IZLANISHLAR	179-184
<i>Norova Malika Fayzulloyevna</i> TASAVVUF TA'LIMOTI VA UNING SAYFIDDIN BOXARZIY DUNYOQARASHIGA TA'SIRI	185-191

<i>Gulova Anorgul Axtamovna</i> O‘ZBEKISTONDA ALISHER NAVOIY ASARLARIGA BO‘LGAN MUNOSABAT	192-196
<i>Absattorov Baxtiyor Mamarasulovich, Karimova Gulchehra Abdulkarimovna</i> BURCH VA MAS‘ULIYAT TUSHUNCHALARINING TARIXIY-NAZARIY, AN‘ANAVIY VA ZAMONAVIY TALQINI	197-205
<i>Berdikulov Chingiz Dusmuradovich</i> IJTIMOIY MULOQOT-SHAXS INTELLEKTUAL MADANIYATINING SHAKLLANISH OMILI	206-211
<i>Mamarasulov Baxriddin Shakasimovich</i> MILLIY-MA‘NAVIY YUKSALISH – MAMLAKATIMIZ MA‘NAVIY TARBIYA TIZIMINING YANGI STRATEGIYASI SIFATIDA	212-216
<i>Nurmatov Kamaridin Shamsiyevich</i> JAMIYAT TARAQQIYOTIDA ADOLAT TUSHUNCHASINING O‘RNI	217-221
<i>Bekpo‘latov Ulug‘bek Rahmatulla o‘g‘li</i> JAMIYAT TARAQQIYOTIDA SIMMETRIYA VA ASIMMETRIYA BIRLIGINI TA‘MINLASHNING DIALEKTIK TAHLILI	222-228
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Berdiyeva Muqarrama Anvarovna, Chernova Natalya Vasильevna</i> СТРАТЕГИИ ЛИНГВОМЕТОДИЧЕСКОГО ПОДХОДА ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ	229-234
<i>Жамаҳматов Каромиддин Айнилло ўғли</i> БУРҲОНИДДИН ТЕРМИЗИЙ АСАРЛАРИНИНГ САЛЖУҚИЙЛАР ДАВРИДА ЯРАТИЛГАН ТАСАВВУФИЙ МАНБАЛАРГА ТАЪСИРИ	235-243
<i>Temirova Aziza Muzaffarovna, Uralova Oysuluv Poyan qizi</i> ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA “KO‘K” SIFAT BELGISINING SEMANTIК XUSUSIYATLARINING TADQIQI	244-247
<i>Mansurova Mohinur Akmal qizi</i> HAJVIY TAFAKKUR TABIATI – SATIRA VA YUMOR TUSHUNCHASI	248-252
<i>Яркулова Фотима Усмановна, Исломова Марьям</i> ИМЕННОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ В ПОВЕСТЯХ И.С.ТУРГЕНОВА	253-257
<i>Murodova Muqadas Ikromovna</i> XX ASR INGLIZ VA O‘ZBEK ADABIYOTIDA YARATILGAN SATIRIK ASARLAR TADQIQI	258-263
<i>Ruzmatova Gulnara Kulmamatovna</i> O‘ZBEK ADABIYOTIDA LATIFA JANRI TARAQQIYOTI VA TAHLILI	264-268
<i>Davronov Shekroz Abrorovich</i> OG‘ZAKI TARJIMA VA UNDA KOMPRESSIYANING ROLI	269-273
<i>Begmatov Azizbek Tursunbayevich</i> INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI ONOMASTIK BIRLIKLAR TADQIQI	274-280
<i>Ibragimova Moxiraxon Anvarovna</i> NUTQIY AKTLAR TASNIFI	281-285
<i>Расулова Истода Абдулатифовна</i> К ПРОБЛЕМЕ ДЕФИНИЦИИ ЯЗЫКОВЫХ УНИВЕРСАЛИЙ: ИССЛЕДОВАНИЕ ИНВАРИАНТНЫХ СВОЙСТВ В КОНТЕКСТЕ ЯЗЫКОВОЙ ВАРИАТИВНОСТИ	286-293

<i>Obidova Go'zalxon Ma'rufjon qizi</i> O'ZBEK TILIDA OMAD VA OMADSIZLIKNI NOMLOVCHI LEKSIK VA FRAZEOLGIK BIRLIKLAR	294-299
<i>Furkatova Maxliyo To'lqin qizi</i> O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI SHAXS-SON KATEGORIYASI	300-309
<i>Baxramov Xabibillo Sadikovich</i> INGLIZ TILIDA "POISON-ZAHAR" KONSEPTINING SEMANTIK XUSUSIYATLARI	310-315
<i>Тухтаев Сирожиддин Тошпўлатович</i> ПАРЕМИОЛОГИЯДА САХИЙЛИК КОНЦЕПТИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ	316-323
<i>Qiyomov Shohabbosxon Sharofiddin o'g'li</i> XATTOTLIK SAN'ATINING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI	324-327
<i>Sobirjonova Muxlisa Sobirjonovna</i> YOLG'IZLIK FENOMENINING PSIXOLOGIK, IJTIMOY VA EKZISTENSIAL ASPEKTLARI	328-331
<i>Qayumova Mohinur Murodullayevna</i> LEXICAL-SEMANTIC FEATURES OF THE CONCEPT «STEP» IN THE ENGLISH LANGUAGE	332-337
<i>Sayipova Dilafruz Rahimovna</i> O'ZBEK NASRI TARAQQIYOTIDA "BOBURNOMA"NING AHAMIYATI	338-342
<i>Diyarov Akmal To'lqin o'g'li</i> INGLIZ TILIDAGI BOG'DORCHILIK TERMINLARINING GENETIK-ETIMOLOGIK TAVSIFI	343-348
<i>Атаназарова Шохида Бахрамовна</i> РЕКЛАМАДА ИЛЛОКУЦИЯ ВА ПЕРЛОКУЦИЯНИНГ АМАЛГА ОШИШИДА БИЛБОРДЛАРНИ АҲАМИЯТИ (РЕКЛАМА БАННЕРЛАРИ МИСОЛИДА)	349-353
<i>Мамадқуллова Камилла Абдухалиқовна</i> ANCIENT EGYPTIAN LITERATURE: THE OLD, MIDDLE AND NEW KINGDOMS	354-364
<i>Alimova Dilrabo</i> SHARQ ADABIYOTIDA QASIDANING TARIXIY TAKOMILI	365-373
<i>Abduqaxxorova Nargiza Rustamovna</i> RUS VA O'ZBEK TILLARIDAGI TOPISHMOQLARNING LINGVOKULTUROLOGIK TADQIQI	374-379
<i>Курбонова Нодира Розиковна, Пулатова Сабина Шарифовна</i> ЛИТЕРАТУРНЫЙ АНАЛИЗ ТЕМЫ УТРАЧЕННОЙ РОДИНЫ В РОМАНЕ ВЛАДИМИРА НАБОКОВА «МАШЕНЬКА»	380-390
<i>Khamidov Tohirjon Olmos ogli</i> ANALYSIS OF TYPES OF ENGLISH PHRASAL VERBS ACCORDING TO THE STRUCTURE	391-396
<i>Umurzakova Kommuna Xursanovna</i> O'ZBEKISTON IJTIMOY TARMOQLARIDA YOSHLAR NUTQIDAGI O'ZGARISHNING TA'LIM JARAYONIGA TA'SIRI	397-402
<i>Habibullayeva Shoira Shukurillayevna</i> ONA TILI DARSIDA GAP BO'LAKLARI VA ULARNI TAHLIL QILISH METODIKASI	403-406

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Itomov Nurillo Fayzullayevich</i> ТА’МИНЛОВЧИ ТО’ЛОВ – МАЖБУРИЯТЛАРНИ ТА’МИНЛАШНИНГ ЯНГИ УСУЛИ СИФАТИДА	407-414
<i>Салаев Нодирбек Сапарбаевич</i> ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИДА ДЕКРИМИНАЛИЗАЦИЯ: МОҲИЯТИ, ТУРЛАРИ ВА АҲАМИЯТИ ХУСУСИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР	415-431
<i>Ходжиев Юнус Мухитдинович</i> МУЛК ҲУҚУҚИ БЕКОР БЎЛИШИНИНГ ШАХС ИХТИЁРИГА БОҒЛИҚ БЎЛМАГАН АСОСЛАРИНИ ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ	432-436
<i>Сайдивалиева Хуршида</i> БОЛАЛАРНИ ОИЛАГА ТАРБИЯГА БЕРИШ ЮЗАСИДАН ВУЖУДГА КЕЛУВЧИ МУНОСАБАТЛАРНИ КЕЛИШУВЛАР АСОСИДА ТАРТИБГА СОЛИШ МАСАЛАЛАРИ	437-445
<i>Миқитов Вобур</i> THE LEGAL NATURE OF E-COMMERCE IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN	446-451
<i>Raimova Nargiza Doroyevna, To‘uchiyeva Bahora Otabekovna</i> PREVENTING FALSE AND MANIPULATIVE ADVERTISING IN SOCIAL NETWORKS	452-459
<i>Чориева Хуршидабону Хуррам қизи</i> ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ВАСИЙЛИК ВА ҲОМИЙЛИК ОРГАНЛАРИНИНГ ҲУҚУҚЛАРИ ВА МАЖБУРИЯТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ	460-468
<i>Toshkanov Nurbek Bahriddinovich</i> UNDIRUVNI INTELLEKTUAL MULK OBYEKTLARIGA BO‘LGAN HUQUQLARGA QARATISHNING AYRIM FUQAROLIK-HUQUQIY MASALALARI	469-478
<i>Kubaeva Ismigul Farhod qizi</i> CHALLENGES OF BLOCKCHAIN TO LAW AND STATE	479-484
<i>Юсупов Ўктамбой Абсаматович</i> ДАВЛАТ ХАРИДЛАРИ СОҲАСИДАГИ КОРРУПЦИЯВИЙ ҲУҚУҚБУЗАРЛИККА ҚАРШИ КУРАШДА ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ	485-491
<i>Баходирова Сабина Улугбек кизи</i> РОЛЬ ЭКСПЕРТИЗЫ ПРИ КВАЛИФИКАЦИИ УМЫШЛЕННОГО ТЯЖКОГО ТЕЛЕСНОГО ПОВРЕЖДЕНИЯ	492-503
<i>Эгамбердиев Ферузбек Аскаржон угли</i> НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНСТИТУТА ХОДАТАЙСТВ КАК СПОСОБ ЗАЩИТЫ ПРАВ УЧАСТНИКОВ НА ДОСУДЕБНОМ ЭТАПЕ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН	504-508
<i>Ibrohimov Behzodbek Bahromjon o‘g‘li</i> O‘ZBEKISTONDA MOLIVAVIY HUQUQIY MUNOSABATLAR ASOSI VA AHAMIYATI	509-520
<i>To‘uchiyeva Bahora Otabekovna, Raimova Nargiza Doroyevna</i> PREVENTING FALSE AND MANIPULATIVE ADVERTISING IN SOCIAL NETWORKS	521-528

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

<i>Ibraximov Sanjar Urunbayevich</i> SPORT MASHG'ULOT JARAYONINI TASHKIL ETISHNING ZAMONAVIY YO'LLARI VA TAMOYILLARI	529-539
<i>Urazkulova Anna Vitalyevna</i> OLIY TA'LIMDA RUS TILI FANINI O'QITISHDA MUSTAQIL TA'LIMNING TOPSHIRIQLARINI ILMIY-PEDAGOGIK AHAMIYATI	540-545
<i>Қаршиева Дилбар Эшпулатовна</i> ПЕДАГОГИК КОМПЕТЕНЦИЯЛАРНИ ШАКЛЛАНИШИДА МАЛАКАВИЙ АМАЛИЁТНИНГ ЎРНИ	546-550
<i>Ajiyeva Muxabbat Baxtibayevna</i> KIMYO FANI BO'YICHA MASHG'ULOTLARNI FANLARARO INTEGRATSIYA ASOSIDA TASHKIL ETISH	551-555
<i>Fayzullayeva Gulchexra Sharipboyevna</i> O'QITUVCHILARNI KASBIY RIVOJLANTIRISHDA QIYOSIY TAHLIL: JARAYON VA FAOLIYATLI YONDASHUV	556-564
<i>Radjabova Gulnoza Giyosiddinovna</i> SHIFTING THE FOCUS OF CORPUS LINGUISTICS FROM RESEARCH TO CLASSROOM PRACTICE	565-570
<i>Акрамова Умеда Салиевна</i> ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИКТ ДЛЯ УЧАЩИХСЯ С НЕРУССКИМ ЯЗЫКОВЫМ ФОНОМ	571-582
<i>Abdusattarova Zaynab Abdujalil qizi</i> МАТЕМАТИКА FANINI LOYIHAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYASI ORQALI O'QITISH ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA XXI ASR KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI	583-590
<i>Boboqulov Chori Urolovich</i> SHAHMAT O'YINI ORQALI BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH MEKANIZMLARI	591-595
<i>To'xtayev Hasan Toshpo'latovich</i> ZAMONAVIY MAKTAB O'QUVCHILARINI MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA KOGNITIV- PSIXOLOGIK TO'SIQLARNING TA'SIRI	596-599
<i>Yaqubov Fazliddin Muxitdinovich</i> JISMONIY TARBIYA VA SPORT MUTAXASSISLARI KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH	600-607
<i>Rahimova Dilshoda Baxriddinovna, Turatosheva Sadoqat Raxmatullayevna</i> OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISH (SOTSIOLOGIK TAHLIL)	608-615
<i>Мадаминова Наргизахон Жахонгир қизи</i> МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРГА МОСЛАШТИРИЛГАН ВИРТУАЛ ЎҚИТИШ УСУЛЛАРИ	616-619
<i>Qodirov Xasanboy Oribjonovich</i> RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA TEXNIKA OLIY TA'LIM SOHASI MUTAXASSISLARDA KASBIY-IJODIY SIFATLARNI RIVOJLANTIRISH MEKANIZMLARI	620-526

<i>Aliyeva Iroda Otabek qizi</i> МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМГА ХОРИЙ ТАЖРИБАСИНИ ҚО'ЛЛАШ БО'ҲИЧА МАВЖУД ТА'ЛИМ ТАЛАБЛАРИНИНГ ТАСНИФИ YUZASIDAN ТАҲЛІЛЛАР	627-631
<i>Ro'zimurodov Ilyos Azamat o'g'li</i> O'RTA ASRLAR MARKAZIY OSIYO MUTAFAKKIRLARINING CHOLG'USHUNOSLIKKA OID NAZARIYALARI: ABU NASR FOROBIYNING MUSIQIY TADQIQOTLARI	632-636
<i>Yaxshiboyeva Shahnoza Bahodir qizi</i> JAHON AXBOROT RESURSLARI ORQALI TALABALARNING TADQIQOTCHILIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK ASOSLARI	637-642
<i>Салиев Улугбек, Салиева Низора</i> ОБЩЕНИЕ МЕДИЦИНСКОГО РАБОТНИКА: РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ В ПРАКТИКЕ	643-648
<i>Маматкулова Угилжон Эшмирза кизи, Абдуллаева Дилбар Алимбаевна</i> МЕТОДИЧЕСКАЯ ИНФОРМАЦИОННАЯ ПЛАТФОРМА ДЛЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА, ИЗУЧАЮЩИХ АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК, И ПУТИ ЕЕ РЕАЛИЗАЦИИ	649-655
<i>Муминова Офтобхон Каримовна</i> ИСТОРИЯ ЛАТИНСКОГО ЯЗЫКА В МЕДИЦИНЕ: ОТ АНТИЧНОСТИ ДО СОВРЕМЕННЫХ ТЕРМИНОВ	656-661
<i>Ахмедова Уктамхон</i> РОЛЬ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЗАНЯТИЙ РУССКОГО ЯЗЫКА В МЕДИЦИНСКОМ ВУЗЕ	662-667
<i>Sattarova Markhabo Raxmonkulovna</i> ТА'ЛИМДА RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH	668-672
<i>Nuriddinova Robiya Bekjonaliyevna</i> МАКТАБГАЧА VA BOSHLANG'ICH TA'ЛИМДА МАТЕМАТИКА MASHG'ULOTLARINING UZVIYLIGINI TA'MINLASH YO'NALISHLARI	673-678

Received: 30 November 2024

Accepted: 5 December 2024

Published: 15 December 2024

Article / Original Paper

HISTORICAL AND THEORETICAL, TRADITIONAL AND MODERN INTERPRETATION OF THE CONCEPTS OF DUTY AND RESPONSIBILITY

Absattorov Bakhtiyor Mamarasulovich

University of Business and Science Tashkent Branches,
“Social Fans” Chair associate professor

Karimova Gulchehra Abdugarimovna,

Muhammad to the-Khorezmian named after Tashkent data Technologies University
“Social Fans” Chair Large teacher

Abstract. In this article, the family is a fortress that ensures human happiness. is based on the fact that the development, level and quality of life of society in many cases are explained by the life of the family. Accordingly, it is justified that problems in society directly affect the family or vices in the family directly affect society. The duties and responsibilities of a man in the family are mentioned separately. If the family is honest and pure, peaceful, society will be strong and prosperous, this is justified from a scientific and historical point of view. The concepts of duty and responsibility are compared in historical, traditional and modern interpretations and analysis.

Keywords: duty, responsibility, types of duty, observance of dharma (hereditary duties), artha (duties of the head of the family) and duty of kama (loyalty and devotion).

BURCH VA MAS’ULIYAT TUSHUNCHALARINING TARIXIY-NAZARIY, AN’ANAVIY VA ZAMONAVIY TALQINI

Absattorov Baxtiyor Mamarasulovich,

University of Business and Science Toshkent filiali,
“Ijtimoiy fanlar” kafedrasida dotsenti

Karimova Gulchehra Abdugarimovna,

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
“Ijtimoiy fanlar” kafedrasida katta o’qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Oila insonning dunyoviy saodatini ta’minlovchi qo’rg’on ekanligiga asoslanib, jamiyat hayotining ravnaqi, darajasi, sifati ko’p hollarda oilaning qay darajada hayotga qobilligida namoyon bo’lishi izohlab berilgan. Shunga ko’ra jamiyatdagi norasoliklar to’g’ridan-to’g’ri oilaga yoxud oiladagi illatlar to’g’ridan-to’g’ri jamiyatga o’z ta’sirini o’tkazishi asoslab berilgan. Oilada erkak kishining burch va mas’uliyati alohida qayd etilgan. Agar oila halol-pok bo’lsa, tinch bo’lsa, jamiyat mustahkam, turmush farovon bo’lishi ilmiy tarixiy nuqtai-nazardan asoslab berilgan. Burch va mas’uliyat tushunchalar tarixiy, an’anaviy va zamonaviy talqinlari va tahlillariga qiyosiy tarzda yoritib berilgan.

Kalit so’zlar: burch, mas’uliyat, burchning turlari, dxarmaga rioya qilish (irsiy burchlar), artha (oila boshlig’ining vazifalari) va kama (sodiqlik va sadoqat) farz.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4I12Y2024N31>

Kirish. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasida ta’rif berilishicha, “Burch” — kishining biror shaxs, oila, jamoa, el-yurt, Vatan oldidagi majburiyatini anglatuvchi axloqiy tushuncha. Burchda obyektiv munosabatlar ifodalanadi, ya’ni u jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va axloqiy negizlari bilan belgilanadi. Burchning o‘ziga xos xususiyatlari mavjud bo‘lib, u insonning ichki kechinmalari, tashqaridan turib nazorat qilinmaydigan murakkab ruhiy holatini ifodalaydi[1:781]. Burchni iymon – e’tiqod, onglilik, halollik, vijdon kabi tushunchalardan ayri holda tasavvur qilib, bo‘lmaydi. Burchni qanday vazifa, kimning oldidagi majburiyat ekanligiga qarab turlarga bo‘lish mumkin.

Burchda obyektiv munosabatlar ifodalanadi, ya’ni u jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va axloqiy negizlari bilan belgilanadi. Buning o‘ziga xos xususiyatlari mavjud bo‘lib, u insonning ichki kechinmalari, tashqaridan turib nazorat qilinmaydigan murakkab ruhiy holatini ifodalaydi. Bu iymon-e’tiqod, onglilik, halollik, vijdon kabi tushunchalar bilan chambarchas bog‘liq. Burch qanday vazifa, kimning oldidagi majburiyat ekanligiga qarab turlicha bo‘ladi (milliy burch, ijtimoiy burch, umuminsoniy burch va boshqalar). Ijtimoiy va shaxsiy burch, oilada ota-onalik burchi, farzandlik burchi va hokazo. Burch nisbiy tushuncha. U tarixiy taraqqiyot jarayonida mazmunan boyib, shaklan o‘zgarib boraveradi.

Bizningcha, burch xulq atvorning subyektiv tamoyili sifatida shakllanadigan zaruratdir. Falsafada burch axloqning imperativ shakli sifatida ifodalanadi.

Burch kategoriyasining o‘ziga xos xususiyati nimada? Burch kategoriyasi shaxsning jamiyatga yoki kishilarga nisbatan bo‘lgan axloqiy majburiyatidir. Ya’ni, obyektiv mavjud bo‘lgan jamiyat talablarini bajarishining ichki ma’naviy zaruriyatidir, muayyan xulq-odob norma qoidalari majmui hisoblanadi.

Burch tushunchasi jamiyat tomonidan shaxsga yuklangan tashqi majburiyatlarni bajarish uchun eng avvalo, uni ichki ehtiyojga aylantirishni nazarda tutadi. Shunday qilib, tashqi ta’sir asta-sekin inson ichki ruhiy olamining bir qismiga aylanib, inson uni ixtiyoriy va mas’uliyat bilan bajarishga kirishadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Falsafiy adabiyotlarni tahlil etar ekanmiz, yunon faylasufi Zenon birinchi bo‘lib “burch” so‘zini ishlatgan, chunki u “to‘g‘ri” so‘zini aynan “burch” iborasi bilan aynanlashtirgan. Uning fikricha, “Burch” – bu tirik tabiiy mavjudotlarga xos bo‘lgan harakat sifatida ifodalagan[2:424]. Impuls (tananing mexanik harakati) bilan qilingan harakatlarning ba’zilar burchga muvofiq, boshqalari burchga zid, boshqalari esa na u, na boshqasi deb izohlagan.

Demokrit esa o‘z axloqiy qarashlarida axloq mexanizmlarining shaxsiy tabiati haqida gapirar ekan, inson xatti-harakatlarining ichki tartibga soluvchisi sifatida “burch”ni inson tuyg‘usi sifatida ifodalaydi.

Suqrotning fikricha, burch axloqiy hodisa hisoblanib, bu yaxshi fuqaro bo‘lish qobiliyatidir. Ammo bu iborani chuqurroq tushunish va idrok etish kerak. Suqrotning fikricha, “yaxshi fuqaro bo‘lish” tushunchasi qo‘shimcha falsafiy mulohazani talab qiladi, inson baxtga ershishi ezgulik asosida amalga oshadi. Suqrot burchni inson fazilati bilan bog‘liq hodisa sifatida ta’riflaydi.

Aflotun esa, burchni inson fazilatlarida namoyon bo‘ladi deb hisoblaydi. Fazilat – bu insonning o‘z xatti-harakatlarini sog‘lom fikrga mos keladigan tarzda nazorat qilish qobiliyatidir. Bu axloqiy burchni bajarishda namoyon bo‘lishini ta’kidlagan.

Axloqiy burch va uning ta’rifi Aristotelning ko’plab asarlarida o’z ifodasini topgan. Platondan farqli o’laroq, Aristotel butun insoniyat baxtga intiladi deb hisoblab, bu jarayonda barcha fazilatlar faqat unga erishish vositasi bo’lib xizmat qiladi, deb ta’kidlaydi. Faylasuf qarashlariga ko’ra, barcha istaklarni qondirishga harakat qilishning hojati yo’q, hatto ular zavq bag’ishlasa ham. Faqat farovonlik keltiradigan istaklarni fazilat deb hisoblash mumkin, shuning uchun axloqiy burch bu istaklarni to’g’ri tanlashdir. Aristotelning axloq tushunchasi haqidagi qarashlari axloq fanining rivojlanishiga ulkan hissa qo’shdi.

Konfutsiy xitoy faylasuflari orasida birinchi bo’lib, hayot qadri, axloqiy qadriyat, insoniylik va mehr-oqibat, ezgulik kabi axloqiy kategoriyalarga murojaat qilib, “toza vijdon” konsepsiyasini ilgari surib, ijtimoiy hayotning tartiboti halollik, fazilatlik, jasorat, xayrixohlik, o’zaro ishonch asosiga qurilishi, bu birgalikda yashashning oltin qonuni sifatida baholagan. Konfutsiy “burch tushunchasini 義- yi-deb izohlab”[3:247], adolatli va oqilona harakat qilish insoniylikning belgisi deya ifodalagan. Konfutsiy tomonidan ilgari surilgan axloqiy kategoriyalari — «jen», «li», «ven» bo’lib, bir vaqtning o’zida komil inson va ham «jo’mard inson»ning xususiyatlaridir deb hisoblagan. Axloqiy majburiyatlarning rasm-rusum va burch tushunchasi aynan (Li) axloqiy kategoriyasi orqali ifodalangan. Tarbiya, ta’lim va madaniyatni o’stirishda bu asosiy usulga aylandi. Tarbiya tushunchasi, Konfutsiy ta’limotida «ven» tushunchasi zahiriga singdirilgan. Tarbiya orqali insonda bir qancha fazilatlar shakllangan jumladan: kamtarinlik, adolatlik, bosiqlik, or-nomusilik, beg’arazlik, insonlarga mehr-muhabbatli bo’lish aynan “Li” va “Ven” kategoriyalari orqali shakllanishini o’z asarlarida tushuntirib bergan. Biroq inson kamoloti uchun faqat insoniylikning o’zi yetarli emas deb hisoblab, unda burch mas’uliyati kuchli bo’lishi kerak. «Ezgu inson burch haqida, pastkash inson o’z manfaatini uylar», — deb tushuntiradi Konfutsiy. Burch tushunchasiga ilm egallash, donishmandlarning pand-nasihatlariga quloq tutish ham kiradi deb hisoblagan.

Konfutsiy ijtimoiy idealini va tartibni shunday izohlaydi: «Ota otaligini, farzand farzandligini, hukmdor hukmdorligini, amaldor amaldorligini qilsin», ya’ni agar hamma o’zining huquq va burchini yaxshi tushunib, sidqidildan bajarsa, jamiyatda tartib bo’ladi. Burchni ado etish tufayli inson kamolotga erishadi. Shu tariqa ideal jamiyat shakllanadi va rivojlanadi.

Qadimgi Yunonistondagi Stoiklar maktabi vakillari insonda burch tuyg’usi mavjud bo’lib, u insonning ezgu harakatlarida namoyon bo’ladi[4] deb hisoblaganlar. Stoiklar inson hayotini, maqsadini ezgulikka intilishi deb baholab, “Burch”ni inson va dunyo o’rtasidagi munosabat mezoni sifatida izohlagan. Inson barcha fazilatlarini o’zida mujassam etgan va umumiy manfaat uchun burchga muvofiq harakat qilishi kerak deb hisoblagan. Mark Avreliy insonning faoliyatida – uning tanlovi mavjud bo’lib, shaxsning harakat qilishi, ezgu niyati bo’lishi muhimligi va xatti-harakati shunga mos bo’ladi. Albatta insonning o’ziga xos qadriyatlari tizimida burch[5:216] tushunchasi paydo bo’ladi. Sitseronning axloq falsafasi amaliy yo’nalishga ega edi, shuning uchun Rim jamoasi fuqarosining burchi degan istilohni o’z asarlarida qo’llagan.

Tadqiqotlar metodologiyasi. Maqolada tarixiylik, vorisiylik, mantiqiy izchillik, tizimli funksional tahlil, sotsiologik va sotsiodinamik yondashuv, sinergetik hamda dialektik ilmiy bilish usullaridan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar. Sitseron o’zining (De officiis) “Vazifalar to’g’risida”gi kitobida burchni insonning jamiyatdagi aloqalari va boshqa odamlar bilan munosabatlari bilan

belgilanadigan holat sifatida muhokama qiladi. Shaxsning burchi haqida fikr yuritar ekan, Sitseron davlat bojlari, mulk daxlsizligi tushunchasi, harbiy axloq, jamiyatning turli qatlamlari oldidagi burchlar (vatan va ota-ona, bolalar va oila va boshqalar) kabi sohalarga to'xtalib o'tadi. Sitseron stoiklarning "kathekon"[6:159] burchi tushunchasini barcha odamlarga tegishli bo'lgan "oddiy" burch bilan belgilaydi, bu esa turli xil o'ziga xos insoniy burchlarni axloqiy jihatdan baholashga imkon berdi.

Sitseron jasur fuqaroga yo'l-yo'riq ko'rsatishi kerak bo'lgan to'rtta fazilatni ko'rsatib o'tadi. Bular — haqiqatni bilish, adolat, saxiylik va mo'tadillik. To'rtinchi fazilatda aynan burch atamasi o'zining haqiqiy mazmuniga ega, ularni bajarish orqali inson butun hayotining axloqiy mazmunini belgilaydi deb hisoblagan. Italyan tilida burch tushunchasi "offisium" deb ataladi. O'rta asrlarda Milanlik Ambrose Sitseron asarlariga asoslanib, "offisium" (burch) so'zi nafaqat faylasuflar orasida, balki Muqaddas Yozuvlarda ham mavjudligini tasdiqlashga harakat qildi. O'zining "Mukammal" burch g'oyasini ishlab chiqib, uni mutlaqdir deb baholadi. U burchni samoviyiligiga e'tibor qaratib, burchni yaxshilik va manfaatga qaratilgan harakatlar deb talqin qila boshladi. Keyinchalik Foma Akvinskiy bu masalani diniy falsafa doirasida ishlab chiqib, "Burch"larni "gipotetik imperativ doirada"[7:424] (bayon qilinadigan buyruq) asoslab, ilohiy maqsad bilan bog'liq holda, amalga oshiriladigan jarayon sifatida tushuntirdi.

Markaziy Osiyo xalqlari haqidagi eng qadimgi yozma manba, zardushtiylik dinining muqaddas kitobi "Avestoda" burch tushunchasi "Venidad" kitobining V va XV-bo'limlarida berilgan. Bu bo'limlarda asosan oilaviy munosabatlar tizimi ifodalangan. Zardushtiylik odob-axloqining asosi uchta tamoyilda ifodalangan: ezgu fikr, ezgu so'z, ezgu amal birligi g'oyalarida burch axloqiy kategoriya sifatida o'zining mazmun-mohiyatiga ega bo'lgan. Insonning atrofdagi tabiat, yer, oila va ayol oldidagi burchi alohida belgilab berilgan. Hayotda o'z yo'lini tanlagan kishi o'z majburiyatlari va oilaviy burchini bajarish uchun javobgar hisoblangan. Ayniqsa, har bir erkak jamiyat va oila jamoasi oldida shaxsan mas'ul ekani alohida ta'kidlandi[8:26]. Insonning jamiyatda o'z o'rniga egaligi burchni to'laqonli bajarishi bilan belgilangan.

Falsafada burch g'oyasining rivojlanishiga eng katta hissa XVIII-asr nemis faylasufi Immanuel Kant tomonidan qo'shilgan. Kantning fikricha, harakatlar hamdardlik, do'stlik yoki ma'lum bir maqsadga erishish istagidan kelib chiqsa, ular hech qanday axloqiy qadriyatga ega emas va axloqiy emas. Faqat burch tuyg'usi — aql bilan o'rnatilgan axloqiy qonunlarga bo'ysunish burchini fazilat deb baholagan. Burchni inson hissiyotidan ustun, har doim va hech qanday shartlarsiz bajarilishi kerak bo'lgan buyruq – mutlaq qoida deb hisoblagan. Kant insonning axloqiy harakatlarini uchta omil: burch, mayl va qo'rquv bilan aniqlash mumkin deb hisoblagan. Burch — bu o'zimizga va boshqalarga, shuningdek, butun insoniyat oldidagi majburiyatlarni belgilaydigan aqldan kelib chiqadigan talab; Mayl — bu ehtiyoj, uni qondirish bizga zarar yoki foyda keltiradi. Qo'rquv — bu hodisaning oqibati anglashga yordam beradigan holat sifatida ifodalagan.

Kantdan oldin faylasuflar axloqning turli asoslarini "Burch" sifatida ifodalagan. Jumladan, his-tuyg'ular, ilohiy iroda, tabiiy qonun, baxtga intilish. Kant axloqqa yangi tushuncha aql[9:11]ni kiritib, — burchni (avtonom) tarzda anglovchi deb hisoblab, uni aqlning kuchi va tanlovi bilan bajariladigan hodisa sifatida baholadi.

Zamonaviy jamiyatda "Burch" tushunchasi shaxsning jamiyat oldidagi mas'uliyatni anglash, uning farovonligi, shaxsning harakatlariga bog'liq. Shuning uchun burch jamiyat yoki guruh tomonidan inson xatti-harakatlarini tartibga solish, uning xatti-harakati va faoliyatini

axloqiy baholash, ijtimoiylashuv mexanizmlaridan biri sifatida ishlaydi. Bundan tashqari, “burch” muayyan jamiyat a’zolari, odamlar o’rtasidagi o’zaro munosabatlarning o’ziga xos mexanizmini aks ettiradi. Shu bilan birga, “burch” jamiyat ichidagi aloqalarni, uning yaxlitligi va hayotiyligini belgilovchi muhim omillardan biridir.

Sharq va G’arb madaniyatlarida burch atamasini tushunishning o’ziga xos jihatlari mavjud. Sharda burchni tushunishning o’ziga xos xususiyati bilan bog’liq. Misol uchun, hinduizmida har bir insonning burchi uchta qoidadan iborat: o’z dxarmasiga rioya qilish (irsiy burchlar), artha (oilalar boshlig’ining vazifalari) va kama (sodiqlik va sadoqat)ni bajarish bilan bog’liq burchlardir. Bu burchlarning barchasi juda aniq va shaffofdir, ularni bajarish uchun aqliy harakat bilan emas balki vijdon amri bilan amalga oshiriladi deb hisoblanadi.

G’arbda burchni tushunish, aksincha mavhum va falsafiy xususiyatga ega. G’arb axloqi faqat burchni, shaxsning o’zi aniq mazmunni anglashini e’tirof etgan holda, muayyan hayotiy vaziyatdan kelib chiqib, uning burchi nima ekanligini hal qilishi mumkinligini ta’kidlaydi. Shunday qilib, G’arb an’analarini insonga mustaqil, fikrlaydigan, mas’uliyatli, mustaqil qaror qabul qilishga qodir shaxs sifatida qaraydi. G’arbning burch tushunchasi shaxsning intellektual va axloqiy erkinligi g’oyasiga asoslanadi.

Burch, majburiyat tushunchalarini ko’pchilik aynanlashtirishga harakat qiladi, aslida bu tushunchalar bir-biridan farqlidir. Falsafada burch ichki qabul qilingan (ixtiyoriy) axloqiy majburiyat sifatida ifodalanadi. Burch – bu bajarilmagan majburiyat. Majburiyat ham burch kabi, moddiy yoki nomoddiy xarakterga ega bo’lishi mumkin. Majburiyat – burchni shakllanishining boshlanishidir. Yuqoridagilardan ko’rinib turibdiki, burch ancha yuqori axloqiy tushunchadir. Majburiyat bajarish nuqtai nazaridan shartsiz hisoblanadi. Burch subyekti tomonidan ijtimoiy jihatdan shartlangan va bajarilishi tan olingan zaruratdir.

Majburiyat burch kabi axloqiy qonunning sanksiyasidir. Axloqiy qonun talablari majburiydir. Axloqiy talablarni bajarish zarurati inson tomonidan axloqiy majburiyat sifatida tan olinadi. O’z mazmunining tuzilishi nuqtai nazaridan, burch uchta asosiy komponentni o’z ichiga oladi. Axloqiy qonun talablarini bilish. Axloqiy qonun talablarini hurmat qilish. Axloqiy qonun talablarini bajarish uchun ichki o’zini o’zi majburlash. Ushbu uchta tarkibiy qismning asosi axloqiy qonun talablarini bajarishga majburlashdir, chunki bu burchga ichki kuch va qadriyat beradi. Burchni anglash shaxsning ma’lum bir daqiqada va vaziyatda shaxs oldida turgan aniq vazifani bajarishga yo’naltiradi. Axloqiy ongning eng muhim ko’rinishi sifatida burch insonni ezgulikni faol amalga oshirishga, axloqiy kamolotga erishishini ta’minlaydi. Yuqorida qayd etilgan tushunchalardan anglashiladiki burch va majburiyat tushunchalari o’rtasida qanday tub farq bor, degan tabiiy savol tug’iladi. Bir qarashda burch va majburiyat axloqiy ongning ikki turi sifatida shunchalik bir xildek tuyuladiki, bu tushunchalarni bir-biridan ajratib turuvchi chiziqni belgilash mushkul. Biroq, haqiqatda burch va majburiyat o’rtasida haqiqiy farq bor. Burch har doim qandaydir vazifani bajarish zarurligini ko’rsatadi.

Insonni hayvonot olamidani farqlovchi jihati bu unda mas’uliyat hissining mavjudligidadir. Mana shu mas’uliyat tuyg’usi orqali inson o’zining ma’naviy mavjudot ekanligini anglab boradi. Inson o’zining ma’naviy kamolot imkoniyatlarini yuzaga chiqarish lozimligini anglab yetgan sari o’zligini anglay boshlaydi. Har qanday insonni shaxs deb atay olish qiyin. Shaxsga ijtimoiylik xususiyatlari xos. Insonlar shaxs bo’lib dunyoga kelmaydilar, ijtimoiylik xususiyatlari nasldan naslga o’tmaydi, balki kishilar ijtimoiy muhitda, jamiyatda shaxs bo’lib shakllanadilar. Inson jamiyatdagi kishilar bilan muloqoti jarayonida ijtimoiy

munosabatlarga kirishadi va unda sekin asta individdan shaxsga aylana borish imkoniyati yuzaga keladi[10]. Ijtimoiylashuv sababli insonda yangidan-yangi shaxsiy xislatlar paydo bo'ladi, ya'ni o'zining xatti-harakatlari uchun javob berish, o'zini o'zi nazorat qilish, o'zi-o'zini tarbiyalash, ijtimoiy faollik, mustahkam e'tiqodga, o'z dunyoqarashiga egalik, mustaqil qarorlar qabul qilish va o'z fikrlarini erkin bayon etish shaxsga xos xususiyatdir. Inson qachon o'zining oila a'zolari oldidagi, millat oldidagi, Vatan oldidagi, jamiyat oldidagi va, qolaversa, umuminsoniyat oldidagi mas'uliyatini jiddiy his etsa, uni tom ma'nodagi haqiqiy shaxs hisoblash mumkin.

Shaxs mas'uliyatini shakllantiruvchi mazkur omillar o'zaro uyg'un bo'lgandagina ta'sirchanligi yuqori bo'ladi.

Mas'uliyat ijtimoiy xarakterga ega. Ijtimoiy mas'uliyat oilaviy, fuqarolik, jamiyat va shaxsiy xizmatlarni bajarayotganda vujudga keladi[11:15].

Yoshlarda mas'uliyat sifatlarini o'stirish ularda mustaqillik, shijoatlilik, dominantlilik, o'ziga ishonchlilikni shakllantirishga xizmat qiladi. Psixolog olim N.S.Safoev, "Inson hayot qonuniyatlarini bilish va ularni o'z faoliyatida qo'llashga qodir ekan, demak shu nuqtai nazardan uning xulq-atvorini ijtimoiy me'yorlar bilan boshqarish mumkin. Qolaversa, inson o'z qilmishlari uchun mas'uliyatni his qilishi lozim"[12:14] — deb ta'kidlaydi.

Yana bir psixolog olimaga Sagindikova "Mas'uliyat o'zi va boshqalar, jamoa oldidagi o'z xatti-harakatlari uchun mas'ullikni bo'yniga olib, shaxsning o'zini boshqarishi va xulq-atvorini shakllantiruvchi eng asosiy xarakter sifatidir"[13:13] – deb ta'riflab o'tadi.

"Mas'uliyat" – falsafiy kategoriya sifatida ijtimoiy voqelikda insonning anglanilgan xatti-harakatlarini ifodalaydi. Bu falsafiy kategoriya orqali insonlarning ijtimoiy-ma'naviy, moddiy-jismoniy, ruhiy-tabiiy mas'uliyat kabi xislatlari qamrab olinadi va tahlilga tortiladi. Ijtimoiy falsafada bu tushuncha shaxsning jamiyat oldidagi ma'naviy-axloqiy talablarni bajarishi nuqtai nazaridan olib qaraladi. Shaxs ma'naviy kamolotida mas'uliyat masalasi alohida ahamiyat kasb etadi.

Mas'uliyatning ijtimoiy–ma'naviy funksiyasi turli zamon va makonga qarab o'zgacha mazmun kasb etib boradi. Bu bevosita shaxslararo, guruhlararo, davlat va jamiyatlara munosabatlar tarzida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, shaxs ma'naviy taraqqiyotining har bir bosqichida o'z ifodasini topgan mas'uliyat darajasi ham o'zgarib boradi va shaxs ma'naviy faoliyati, uning turfa xususiyatlari bilan bir butunlikda kechadi. Demak, ijtimoiy mas'uliyat inson ma'naviy hayotining mazmun- mohiyatini tashkil qiluvchi bosh omil hisoblanadi. Har bir shaxs o'zining vatan, xalq, jamiyat oldidagi fuqarolik burchi vijdon ishi ekanligini his qilmog'i lozim. Zero, o'z burchini, mas'uliyatini yaxshi his qilgan odamlarning xalq, yurt oldida obro'yi, qadr- qimmat, mavqeyi oshib, bunday shaxslarni barcha birday e'zozlaydi[14:12].

Mutafakkir olim Abdurauf Fitrat mas'uliyatni shaxsning "ma'naviy xatti – harakatlari majmui" sifatida talqin etadi[15:633]. Darhaqiqat, inson ma'naviy mavjudot ekan, uning xatti – harakatlarida ham ma'naviylik aks etishi tabiiy holdir. Shaxs qachon o'zining harakatlari oqibatini o'ylasa va buning uchun ma'naviy javobgarligini vijdonan his etsa, ana shunda mas'uliyat haqiqiy ma'naviy xatti- harakatlar majmuasiga aylanadi. Mas'uliyatda shaxsning o'ziga xos ma'naviy jihatlari namoyon bo'ladi. Masalan iymon-e'tiqodlilik, vijdoniylik, or-nomuslilik, irodalilik, ruhan poklik, samimiylik, g'ururlilik, insonparvarlik, vatanparvarlik. Demak, ma'naviy barkamol shaxsni shakllanishida mas'uliyatning o'rni beqiyos.

“Mas’uliyat” arab tilidan olingan bo‘lib, “javob bermoq”, “javobgar bo‘lmoq” degan ma’nolarni anglatadi. Mas’uliyat tushunchasi Yevropa ilmida ilk bora falsafiy tushuncha sifatida XIX asrning 2-yarmidan boshlab qo‘llanila boshlangan. “Mas’uliyat” tushunchasi birinchi marta falsafaga 1859-yilda Alfred Ben tomonidan kiritilgan[16:11].

Psixolog olim N.D.Sagindikova, “mas’uliyat o‘zi va boshqalar, jamoa oldidagi o‘z xatti – harakatlari uchun mas’ullikni bo‘yniga olib, shaxsning o‘zini o‘zi boshqarishi va xulq-atvorini shakllantiruvchi eng asosiy xarakter sifatidir”[17:12] -deya ta’rif beradi.

Faylasuf olim S.Mamashokirov o‘z tadqiqotlarida shaxsning ekologik[18] mas’uliyati jihatlariga alohida urg‘u berib o‘tgan.

Siyosatshunos olimlardan H.X.Jo‘raqobilova tadqiqotlarida shaxsning davlat siyosatini qo‘llab-quvvatlash bilan bog‘liq fuqarolik mas’uliyati[19] ochib berilgan. Diniy nuqtai nazardan ham islomiy qadriyatlar vositasida insonlar xatti-harakatini tartibga solish, bunda shaxs va jamiyat munosabatlari xususida muayyan tadqiqotlar amalga oshirilgan[20].

Bu ishlarda islomiy qadriyatlar odamlarni to‘g‘ri yo‘lga solishda, halol va poklikni targ‘ib qilishda muhim ahamiyat kasb etganligi ta’kidlanadi.

Faylasuf olim Yu.Yakubov “Shaxs va jamiyat o‘zaro munosabatda bir-biri bilan bog‘liq tushunchalardir. Shaxs jamiyatda shakllanadi va rivojlanadi. Shaxsning o‘ziga xos sifatleri jamiyatda tutgan o‘rni va bajaradigan vazifalari bilan belgilanadi. U shaxs sifatida shakllanish uchun juda ko‘p murakkab bosqichlardan o‘tishi, zarur bilimlar, hayotiy tajribalarga ega bo‘lishi, o‘zi yashayotgan va mehnat qilayotgan jamoa muhit va muayyan jamiyatning talab va ehtiyojlarini o‘zida aks ettirishi muhim”[21:11] — deb ta’kidlaydi. Bunda shaxs va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar tizimini ochib beriladi.

“Mas’uliyat” tushunchasiga ma’naviyatshunos olim M.Imomnazarov: “Mas’uliyat – shaxs ma’naviyatining muhim tarkibiy jihati, o‘zi anglab yetgan va to‘g‘ri deb bilgan Borliq haqiqatiga amalda sadoqat saqlash, har bir xatti – harakatining oqibatini o‘ylab qadam qo‘yish. Inson erkin irodasi bilan o‘zini dunyodagi barcha mavjudot uchun mas’ul deb bilsa va har bir qadamini qo‘yishda ana shu mas’uliyatni his qilib tursa ayni shu shaxs haqiqiy ma’naviyat sohibidir”[22:406] - deb ta’rif beradi. Olimning fikriga qo‘shilgan holda shuni ta’kidlab o‘tish joizki, shaxs va mas’uliyat tushunchalarini biz ayro holda tushunmaymiz. Chunonchi, shaxs mas’uliyati bu o‘zligini anglab yetishdir. Demak, o‘zligini anglab yetgan shaxsdagina o‘z hatti – harakati uchun javobgarlik hissi mavjud bo‘ladi. Eng muhimi bu javobgarlik insonning Alloh oldidagi javobgarlik hissini anglashdir. Mana shu javobgarlik natijasida shaxs mas’uliyati vujudga keladi. “Ushbu vajhdin, o‘zligini tanimoq Haq subhonahu va ma’rifatining kalididir. Chunonchi, o‘z zotingni tanisang Haq subhonahu va taoloning zoti vojbul vujudini taniysan”[23:67]. Demak, Allohni tanimoq va yaratgan oldidagi mas’uliyatini anglagan shaxs uning bandalari oldidagi mas’uliyatini ham anglab yetadi.

Komil inson yuksak axloq egasi bo‘lib, o‘zining yerdagi vazifasi halollik va rostgo‘ylikni qaror toptirishdan iboratligini fahmlar ekan. Yaxshilik va ezgulikka boshlaydigan qadriyatlarni anglash va joriy etish har bir inson uchun muhimdir. Zero bu darajaga yetishish uchun inson o‘zini anglab yetishi kerak. G‘azzoliyning fikricha, o‘zini anglamagan kishi hech narsani anglamay dunyodan o‘tadi.

Farz (arab. — majburiyat) diniy-huquqiy kategoriya bo‘lib, bevosita Qur’onda qayd etilgan, har bir musulmon qanday bo‘lmasin bajarishi majbur, shart bo‘lgan qat’iy talab, tartib-qoidalardir[24]. Sunnat esa Payg‘ambarimiz Muhammad s.a.v. tomonidan ijtimoiy hayotga

qoida sifatida kiritilgan amallar sanaladi. Ammo, sunnat amallarini ham o'z vaqtida ado etib borish majburiyati va mas'uliyati mavjuddir. Demak, islom dini har bir insonni mas'uliyatga chaqiradi va tarbiyalaydi. "Kimning himmati-yu, muruvvati qanchalik ko'p bo'lsa, shunga yarasha odamlar uning qayg'usiga sherik bo'ladilar, hamdardlik bildiradilar. (Abdulqosim az-Zamaxshariy)"[25]. Ushbu fikrdan ko'rinib turibdiki har bir inson bir-biriga mas'uliyatli bo'lishligi lozimdir. Chunki, har birimiz bir-birimizga bog'liqdirmiz.

Islom ta'limotida shaxs mas'uliyati yetakchi hisoblanadi. Islomda har bir inson besh narsani himoya qilmog'i farz va majburiyat sanaladi. Bu iymonni, hayotni, aql va ma'rifatni, or-nomusni, mulkni himoya qilishdir. Islomda shaxsni yuksak mas'uliyatining muhim jihatlaridan biri sifatida vatanparvarlik hissining yuqoriligi alohida ahamiyat kasb etadi. Hadisi Sharifda "Vatanni sevmog' — iymondandir" deyilganida aynan shuni nazarda tutilgan. Vatanni sevish bu xalqni sevish demakdir.

Zamonaviy istilohlarda burch tushunchasi insonlarni, boshqalarga, jamiyatga va butun insoniyatga, o'z kasbiga (kasbiy burch), tabiatga, shuningdek kelajak avlodlarga nisbatan mas'uliyat darajasini oshirish bilan bog'liq hodisa sifatida ifodalanadi.

Burch va mas'uliyat bir-biridan o'zaro bog'liq hamda farqli tushunchalar hisoblanadi. Mas'uliyat burchdan ko'ra aniqroq tushunchadir: u nimaga va kimga mas'ul ekanligingizni aniq bilishni nazarda tutadi[26:210]. Majburiyat va mas'uliyat bir-birini to'ldiruvchi tushunchalar bo'lib, o'z zimmasiga olgan majburiyatlarni ixtiyoriy bajarish tamoyilida ifodalanadi.

Xulosa. Mas'uliyat — bu o'z faoliyatining holatlaridan xabardor bo'lgan aqli raso shaxs tomonidan amalga oshiriladigan, majburlashdan tashqari erkin harakatdir. "Bu yerda ma'lum bir harakatning oqibatlari bilan shaxsning ko'rish va nazorat qilish qobiliyati bilan bog'liqlik yuzaga keladi.

Burch va mas'uliyat axloqiy ongning ikki kategoriyasi aynan insonning xatti-harakati uchun ma'naviy javobgarlikni belgilaydigan vijdon tushunchasida birlashadi. U ko'pincha insonning "ichki regulyator" vazifasini bajarib, ma'lum harakatlarni bajarishga va muayyan tarzda o'zini tutishga yordam beradi. Shunday qilib, burch va mas'uliyat muammosi har qanday davrda ham dolzarbdir. Inson qalbidagi axloqiy fazilatlarining namoyon bo'lishi har bir inson uchun tabiiy ehtiyojga aylanishi kerak.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. Ўзбекистон миллий энциклопедияси 2-жилд. – Тошкент.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси давлат илмий нашриёти. 2000. – Б. 781.
2. Нерсеянц В.С. Философия права. Учебник для вузов – М.: "Норма", 2005 – С. 424.
3. Конфуцианский трактат «Чжун юн»: Переводы и исследования / сост. А.Е. Лукьянов; пер. Д. Конисси, В.Г. Бурова, А.Е. Лукьянова, В.Б. Югай. М.: Вост. лит., 2003. –С.247.
4. Гаджикурбанова П.А. Трансформация учения об обязанностях стоиков и Цицерона в сочинении Амвросия Медиоланского «Об обязанностях священнослужителей» (рус.) // Институт Философии Российской Академии Наук. – 2016.
5. Гусейнов А.А. Новая философская энциклопедия. В четырех томах. / Ин-т философии РАН. Научно-ред. совет: В.С. Степин, А.А. Гусейнов, Г.Ю. Семигин. – М.: – Т.1. А-Д. – Мысль, 2010. – С. 216.
6. Утченко С.Л. Марк Туллий Цицерон. О старости. О дружбе обязанностях. – Москва: Наука, 1993. – С. 159.
7. Нерсеянц В.С. Философия права. Учебник для вузов – М.: "Норма", 2005 – С. 424.

8. Буриев О., Раҳмонов Ф. Интерпретация в «Авесте» общественных отношений и система управления. – «Авеста» и идея национальной независимости: история Отечества, проблемы государственности и идеологии. – Карши: Насаф, 2002. – С.26.
9. Кант И. Ответ на вопрос: что такое просвещение // Кант И. Избранные сочинения: В 2 т. / Под ред. А.П. Клемешева, В.Н. Брюшинкина. Калининград: Изд-во РГУ им. И. Канта, 2005. Т. 2. С. 11.
10. Хуқуқий нуқтаи назардан ҳам “шахс” тушунчаси “Ўз ҳатти-ҳаракатлари ва билдирган фикр-мулоҳазалари учун тўла жавобгарликни ўз зиммасига оладиган ёш даври”га тўғри келади.
11. Эргашев И. С. Шахс маънавий камолотида эркинлик ва ижтимоий масъулият уйғунлиги. номз. Дисс. Автореферати. - Тошкент: 2011, -Б. 15.
12. Сафоев Н.С. Психологические особенности национального самосознания студенческой молодежи. Автореф. Дисс. ... док. псих. Наук. –Ташкент: 2005, -С. 14.
13. Сагиндикова Н.Д. Талабалар ўқув фаолиятида масъулиятнинг гендер хусусиятлари. (PhD)док. дисс. Автореферати. - Тошкент: 2017, -Б. 13.
14. Эргашев И. С. Шахс маънавий камолотида эркинлик ва ижтимоий масъулият уйғунлиги. номз. Дисс. Автореферати. - Тошкент: 2011, -Б. 12.
15. Маънавият асосий тушунчалар изоҳли луғати. -Тошкент: 2010, -Б. 633.
16. Сагиндикова Н.Д. Талабалар ўқув фаолиятида масъулиятнинг гендер хусусиятлари. (PhD)док. дисс. Автореферати. - Тошкент: 2017, -Б. 11.
17. Сагиндикова Н.Д. Талабалар ўқув фаолиятида масъулиятнинг гендер хусусиятлари. (PhD)док. дисс. Автореферати. - Тошкент: 2017, -Б. 12.
18. Мамашокиров С. Экологик фаоллик ва масъулиятни шакллантиришда ижтимоий-сиёсий омилларнинг роли. Докт. Дисс. –Тошкент: 1997.
19. Жўрақобилова Ҳ.Х. Ўзбекистонда фуқаролик жамиятини қуришда маҳаллий бошқарув ходимларининг масъулиятини ошириш омиллари. Номз. Дисс. Автореферати. –Тошкент: 2009.
20. Якубов Ю.М. Ислом таълимотида шахс ва жамият муносабатлари масаласи. Номз. Дисс. Автореферати. –Тошкент: 2008.
21. Якубов Ю.М. Ислом таълимотида шахс ва жамият муносабатлари масаласи. Номз. Дисс. Автореферати. –Тошкент: 2008, -Б. 11.
22. М.Имомназаров.Миллий маънавиятимиз асослари. Тошкент-2006. –Б. 406.
23. Абу Ҳомид Ғаззолий. Кимийё саодат. -Тошкент.: Адолат, 2005. –Б 67.
24. Диншунослик асослари. Ўқув қўлланма. “Ўзбекистон”. - Тошкент. 1995, йил.
25. Турсун А. Шарқ донишмандлари хикматлари. “Шарқ”. - Т.: 2006, йил.
26. Артемов, В. М. Нравственность и право: этико-философское осмысление и практика сближения: // Вопросы философии. – 2018. – Н 3. – С. 207-210.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 12 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali
2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli
guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.
Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:
100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:
scienceproblems.uz@gmail.com
Bog‘lanish uchun telefonlar:
(99) 602-09-84 (telegram).